

BIẾN ĐỔI VĂN HÓA NHÀ Ở CỦA NGƯỜI MƯỜNG Ở THANH HÓA TRONG THỜI KỲ ĐỔI MỚI KINH TẾ - XÃ HỘI

CULTURAL CHANGE IN MUONG PEOPLE'S HOUSING IN THANH HOA IN THE PERIOD OF SOCIO-ECONOMIC INNOVATION

Hoàng Thế Hải¹, Quách Công Năm²

¹Trường Đại học Sư phạm, Đại học Đà Nẵng; thehaitlh1982@gmail.com

²Trường Đại học Hồng Đức; quachnamxhh@gmail.com

Tóm tắt - Văn hóa nhà ở là một trong những bản sắc nổi bật của đồng bào Mường. Nhưng hiện nay, nhà sàn Mường đang mất dần đi một cách tự phát với tốc độ ngày càng nhanh. Để giúp cho việc bảo tồn có hiệu quả, chúng tôi tiến hành nghiên cứu đánh giá sự biến đổi văn hóa nhà ở của người Mường ở Thanh Hóa trong thời kỳ đổi mới. Trong sự biến đổi ấy, cái gì là tích cực, cái gì là hạn chế, cái gì cần bảo tồn và bảo tồn như thế nào? Thông qua sử dụng các phương pháp điều tra, phỏng vấn, điền dã... cho thấy bức tranh về nhà sàn truyền thống của người Mường ở Thanh Hóa đã thay đổi rất nhiều, ở nhiều bản làng, nhiều ngôi nhà vẫn được gọi là nhà sàn, nhưng hình thức truyền thống chỉ còn giữ được ở mức tương đối. Có nhiều nguyên nhân như tốc độ đô thị hoá, xây dựng đời sống văn hoá mới, sự hư hại xuống cấp.... Trên cơ sở đó đề xuất một số biện pháp nhằm bảo tồn ngôi nhà truyền thống người Mường ở Thanh Hóa.

Từ khóa - văn hoá; biến đổi văn hóa; nhà ở; người Mường; Thanh Hóa.

1. Đặt vấn đề

Thanh Hóa là vùng đất cổ, con người đã có mặt ở đây từ rất sớm và phát triển liên tục kéo dài từ thời tiền sử, biểu hiện qua văn hoá núi Độ, Sơn Vi, Hoà Bình, Bắc Sơn cho đến văn hóa Đông Sơn với đỉnh cao là nhà nước Văn Lang - Âu Lạc của các vua Hùng và tiếp tục phát triển đến ngày nay.

Trong các giai đoạn lịch sử, sự giao thoa văn hoá và di cư, nhập cư tộc người từ Thanh Hóa đến các khu vực khác và ngược lại diễn ra thường xuyên, tạo cho dân cư Thanh Hóa đa dạng về mặt tộc người. Đến nay, ở Thanh Hóa có 7 tộc người đang cùng nhau sinh sống là Kinh, Mường, Thái, Hmông, Thổ, Dao, Khor Mú.

Người Mường ở Thanh Hóa gồm hai bộ phận: Mường Trong (Mường gốc) và Mường Ngoài (người Mường di cư từ Hoà Bình vào). Theo kết quả tổng điều tra dân số năm 2009 người Mường ở Thanh Hóa hiện có dân số khoảng 35 vạn người, tập trung chủ yếu ở khu vực trung lưu của sông Mã, sông Bưởi (các huyện Thạch Thành, Bá Thước, Cẩm Thủy, Ngọc Lặc).

Về đặc điểm kinh tế, người Mường ở Thanh Hóa sống định canh, định cư ở miền núi, nơi có nhiều đất sản xuất, gần đường giao thông, thuận tiện cho việc làm ăn. Người Mường làm ruộng từ lâu đời. Lúa nước là cây lương thực chủ yếu. Trước đây, người Mường trồng lúa nếp nhiều hơn lúa tẻ và gạo nếp là lương thực ăn hàng ngày. Nguồn kinh tế phụ đáng kể của gia đình người Mường là khai thác lâm thổ sản như nấm hương, mộc nhĩ, sa nhân, cánh kiến, quế, mật ong, gỗ, tre, nứa, mây, song... Nghề thủ công tiêu biểu của người Mường là dệt vải, đan lát, sơn mài. Nhiều phụ nữ Mường dệt thủ công với kỹ thuật khá tinh xảo.

Abstract - Housing culture is one of the prominent identities of Muong people. However, these days Muong stilt houses are disappearing spontaneously at an increasingly rapid pace. To facilitate the effective preservation of the houses, we have conducted a study to evaluate cultural change in the housing of the Muong people in Thanh Hoa during the innovation period. What positive and negative aspects are included in such a change? What should be preserved and in what way? By means of survey methods, interviews, fieldwork,... the study shows that pictures of the traditional stilt houses of the Muong in Thanh Hoa have undergone numerous changes. In many villages, the so-called stilt houses only retain little of their traditional character. This has been brought about by many causes such as urbanization speed, new cultural life establishment, degradation,..., whereby this paper proposes a number of measures to preserve traditional houses of the Muong people in Thanh Hoa.

Key words - culture; cultural change; housing; Muong people; Thanh Hoa.

Về tổ chức đời sống, người Mường ở Thanh Hóa sống trong những ngôi nhà sàn truyền thống, địa bàn cư trú tập trung chủ yếu ở những dải đồng bằng thung lũng hẹp, doi đất ven sông, ngòi, dưới chân các dãy núi hay trên các đồi gò thấp. Làng bản Mường sống tập trung thành từng chòm, từng xóm, ẩn kín dưới màu xanh của cây cối trồng quanh nhà. Các bản Mường thường có khoảng từ 20 đến 30 nóc nhà, và nếu bản to thì có thể nhiều hơn nữa. Bản làng thường dựng nơi gần nguồn nước, gần đồng ruộng, thuận lợi cho lao động sản xuất.

Trong xu thế hội nhập và phát triển chung của cả nước, sự giao lưu văn hóa giữa các dân tộc không tránh khỏi những tác động làm biến đổi các giá trị văn hoá. Các sắc thái văn hoá của dân tộc Mường ở Thanh Hóa cũng không nằm ngoài quy luật chung đó, trong đó có văn hóa nhà ở và nó cũng đang biến đổi theo cả hai chiều hướng: tích cực và tiêu cực.

- Về mặt tích cực: Việc chuyển từ nhà sàn truyền thống sang nhà xây gạch hiện đại đã di dời các công trình phụ, chuồng trại chăn nuôi gia súc ra khỏi nhà ở nên đảm bảo vệ sinh môi trường. Đồng thời, nhà xây gạch hiện đại hạn chế việc phá rừng lấy gỗ làm nhà. Ngoài ra, nguyên vật liệu sử dụng để xây nhà gạch hiện đại thường có sẵn trên thị trường, thuận tiện cho việc xây dựng...

- Về mặt tiêu cực, cuộc sống hiện đại đã khiến cho ngôi nhà sàn đang vắng dần trong những bản làng của người Mường. Ở những vùng sâu, số nhà sàn còn giữ được nhiều hơn, nhưng cũng đã có những thay đổi về kiểu dáng và đa số được thay mái lá cọ, cỏ gianh bằng mái ngói hoặc Proximăng. Sự mất đi của những mái nhà sàn Mường là sự

mất đi của một kiểu kiến trúc có giá trị lịch sử, sự mất đi của một không gian văn hoá thiêng liêng, chứa đựng trong lòng nó một lối sống giàu nhân bản và đạo lý truyền thống. Mất nhà sàn cũng là sự đánh mất một phần lịch sử, một phần cái riêng của bản sắc văn hoá Mường.

Nghiên cứu quá trình biến đổi văn hóa nhà ở của người Mường tại Thanh Hóa đã lựa chọn 3 xã thuộc 3 huyện khác nhau của Thanh Hóa là xã Thành Vân (huyện Thạch Thành), xã Giao An (huyện Lang Chánh) và xã Điền Quang (huyện Bá Thước) để tiến hành điều tra khảo sát vì các lý do sau:

- Đây là 3 xã có người Mường chiếm tỷ lệ cao trong tổng dân số của xã (xã Thành Vân dân tộc Mường chiếm 47,7%, xã Điền Quang người Mường chiếm 51%, xã Giao An dân tộc Mường chiếm 33%) [1].

- Mỗi xã có đặc điểm lịch sử và điều kiện kinh tế xã hội khác nhau. Nếu người Mường ở Thành Vân chủ yếu di cư từ Hòa Bình vào, có nền kinh tế khá phát triển thì người Mường ở Điền Quang chủ yếu là người Mường gốc, có lịch sử hàng ngàn năm, đời sống kinh tế khó khăn. Đối với xã Giao An nằm ở vùng sâu vùng xa, nhân khẩu ít nhưng lại tiếp giáp với nước Lào [1].

Thông qua việc sử dụng các phương pháp nghiên cứu xã hội học, trong đó chủ yếu là phương pháp điều tra, phương pháp phỏng vấn, phương pháp điền dã... kết quả thu được cho thấy khá rõ bức tranh biến đổi văn hóa nhà ở của người Mường ở Thanh Hóa trong thời kỳ đổi mới kinh tế xã hội. Đây là cơ sở quan trọng để đề xuất các biện pháp bảo tồn và phát triển các giá trị văn hóa nhà ở của người Mường ở Thanh Hóa nói riêng và dân tộc Mường trên cả nước nói chung.

2. Kết quả nghiên cứu

2.1. Nhà ở cổ truyền

Người Mường sống trong những ngôi nhà sàn truyền thống, địa bàn cư trú tập trung chủ yếu ở những dải đồng bằng thung lũng hẹp, ven sông ngòi, dưới chân các dãy núi hay trên các đồi gò thấp. Làng bản Mường sống tập trung thành từng chòm, từng xóm, ẩn khuất dưới màu xanh của cây cối trồng quanh nhà.

Hình 1. Ngôi nhà sàn truyền thống của người Mường ở Thanh Hóa

Người Mường rất trọng hướng nhà, vì vậy, hướng nhà phải do một thầy địa lý có tiếng chọn riêng theo tuổi của gia chủ. Họ quan niệm làm nhà đúng hướng sẽ đem lại tài lộc và may mắn đến cho gia đình. Theo quan niệm của người Mường, làm nhà không được ngược hướng với đồi

núi, chính vì vậy, bề ngoài, nhà của người Mường có vẻ không theo một quy luật nào. Nhà dựng ở đồi gò thì lưng dựa vào đồi gò, cửa hướng ra khoảng không thung lũng, cánh đồng trước mặt. Nhà dựng ở ven sông thì mặt có thể hướng ra dòng sông hay hướng vào trong... Tất cả những cái tưởng chừng là "lộn xộn" đó lại tạo cho bản làng của người Mường cảm giác vừa vững vàng vừa cởi mở với những nét độc đáo riêng.

Ngôi nhà sàn của người Mường chủ yếu được làm bằng gỗ, tre nứa, mái làm bằng rạ hoặc cỏ. Trước kia nhà sàn to, rộng có thể chứa hàng trăm người.

Kết cấu ngôi nhà sàn thường được dựng theo cơ sở "vì kèo", đúng hơn là một mạng trung gian giữa "vì cột" và "vì kèo", các cột gỗ được lắp ráp và nối lại với nhau thành bộ khung chắc chắn mà không cần một dây buộc hay đinh sắt vít lại. Ngôi nhà sàn Mường, cũng như những ngôi nhà Rông của các dân tộc Tây Nguyên thật sự là những nét kiến trúc độc đáo, tinh vi của dân tộc Việt Nam. Nhà sàn Mường thường rất cao, từ mặt đất lên đến sàn nhà có thể đến 3-4m, dưới gầm nhà sàn là không gian được sử dụng để sinh hoạt như chỗ đặt cối xay thóc, gạo, để đồ dùng sản xuất như cày, cuốc, bừa, và đặc biệt là chỗ để giữ gia súc, gia cầm về đêm. Một ngôi nhà sàn thường có hai cầu thang lên, cầu thang trước là dành cho khách, cho chủ nhà. Từ cầu thang này lên sẽ bước vào không gian trang trọng, linh thiêng nhất ngôi nhà sàn, đó là chỗ tiếp khách và không gian thờ cúng tổ tiên; còn cửa sau sẽ dẫn lên gian bếp và nơi sinh hoạt của những người đang sống trong ngôi nhà.

Không gian trong nhà sàn được chia theo chiều dọc, không có vách ngăn như chiều ngang mà chỉ ước lệ: bên trên thuộc nửa nhà sau và bên dưới thuộc nửa nhà trước. Đây là quy ước thể hiện khi phân định chỗ ngồi cho mọi người trong nhà. Những người lớn tuổi, những người thuộc thế hệ cao hơn hay người có danh vọng... thường được ngồi bên trên, còn bên dưới dành cho những ai có vị thế ngược lại.

Trong ngôi nhà sàn Mường, phần không gian dành làm nơi thờ cúng tổ tiên rất được tôn trọng. Trước bàn thờ tổ tiên ngày nay đồng bào Mường thường đặt một chiếc sập và chỉ những người lớn tuổi, người chủ nhà, hay những ai có danh vọng mới được ngồi trên chiếc sập này, còn đàn bà con gái thì không được phép tiếp cận với những khu vực linh thiêng như là bàn thờ tổ tiên. Chiếc sập này cũng là nơi để những ngày Lễ - Tết con cháu, họ hàng đặt những đồ cúng lễ dâng lên ông bà tổ tiên nhân dịp cuối năm.

Trong ngôi nhà sàn Mường thường thấy có ba mặt bàn có độ cao khác nhau, phần dưới cùng, ở giữa là không gian sinh hoạt của con người, còn phần trên cùng gần giáp mái nhà là phần gác xép. Đây là chỗ đồng bào Mường dựng các bộ, cột thóc rơm. Gác xép cũng là nơi để khung cửi và những đồ đạc khác.

Trong những ngôi nhà sàn truyền thống rất ít đồ dùng trong nhà. Người Mường tiếp khách, ăn và khi ngủ họ chài chiếu ngay trên nhà sàn nên không gian trong ngôi nhà sàn cổ rất thoáng và rộng rãi.

Bản của người Mường, mỗi làng có một ngôi đình, vốn là một dạng kiến trúc công cộng đặc trưng của Làng Việt. Dạng đình lớn của người Mường thường do các thợ người

Việt dựng, kiến trúc và bài trí gần giống đình Việt. Một số đình có cấu trúc nhà sàn. Tại đình người Mường không chỉ thờ cúng Thành hoàng làng mà còn thờ cúng Thần Nông, Phật, Thần Núi, Thần Sông... Họ cũng có hội đình với nhiều lễ hội văn hóa dân gian. Đình làng bị tàn phá nhiều bởi chiến tranh, thời gian và con người, làm mất đi cái vẻ huyền bí, cổ kính của đặc trưng văn hóa làng Việt [2].

2.2. Nhà ở trong thời kì đổi mới

Kể từ năm 1986 khi đất nước ta tiến hành cải cách mở cửa cho đến nay, sự hội nhập kinh tế và giao lưu văn hóa đã khiến cho nhiều giá trị văn hóa của các dân tộc trong cả nước nói chung và của dân tộc Mường ở Thanh Hóa nói riêng có sự biến đổi mạnh mẽ, trong đó sự biến đổi rõ rệt nhất là văn hóa ở, hay cụ thể hơn là biến đổi của ngôi nhà ở. Sau những năm dài chiến tranh, do tác động của quá trình công nghiệp hóa, đất rừng bị thu hẹp hoặc đều đã có chủ, nên nguyên vật liệu để làm một ngôi nhà theo kiểu cổ truyền là vô cùng khó khăn. Thay vào các nguồn vật liệu xưa như tre, gỗ, nứa, lá là các vật liệu xây dựng mới – sản phẩm của quá trình công nghiệp hóa như xi măng, sắt, thép, tấm lợp tôn [1].

Về kiểu dáng ngôi nhà cũng có sự thay đổi rất lớn. Đi vào các làng bản của người Mường hiện nay, người ta thường bắt gặp các ngôi nhà theo kiểu dáng ngôi nhà ở nông thôn người Việt và quan trọng hơn là những ngôi nhà này do các kíp thợ người Việt từ miền xuôi lên xây dựng. Các ngôi sàn kiểu Mường, do chính người Mường dựng ngày càng vắng bóng trong các làng bản của người Mường. Chỉ còn một số ít các bản ở vùng sâu vùng xa, nhưng cũng mang tính nhà sàn cách tân [1].

Tương tự như trong trang phục truyền thống, ngôi nhà truyền thống của người Mường biến mất một cách nhanh chóng trong khoảng từ 3 đến 5 thập niên trở lại đây. Từ số liệu điều tra xã hội học, có thể nhìn thấy bức tranh về nhà ở truyền thống của người Mường ở Thanh Hóa đã thay đổi quá nhiều, trong nhiều bản nhiều ngôi nhà vẫn được gọi là nhà sàn, nhưng hình thức truyền thống chỉ còn giữ được ở mức tương đối. Còn những ngôi nhà sàn truyền thống đặc trưng thì hầu như chỉ còn trong kí ức. Cụ thể như sau:

Xét chung trên toàn huyện (Thạch Thành, Bá Thước, Lang Chánh), số liệu Bảng 1 cho thấy: Nhà cấp 4 chiếm tỷ lệ lớn nhất với 73,3%, nhà tranh tre nứa lá chiếm 6,4%, nhà sàn chỉ chiếm 8,5%. Các loại hình nhà khác chiếm tỉ lệ không đáng kể: Nhà mái bằng một tầng chiếm 6,7%, nhà gỗ 2,6%, đặc biệt nhà bằng hai tầng trở lên chiếm 2,4% [4].

Bảng 1. Các loại hình nhà ở ở Thạch Thành, Bá Thước, Lang Chánh

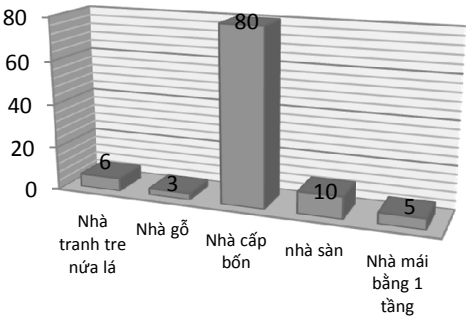
Loại hình	Thạch Thành (%)	Bá Thước (%)	Lang Chánh (%)	Chung (%)
Nhà tre, nứa, lá	2,4	5,3	11,7	6,4
Nhà gỗ	1,0	2,0	4,7	2,6
Nhà cấp 4	77,1	72,3	70,5	73,3
Nhà sàn	0,7	19,3	5,5	8,5
Nhà mái bằng 1 tầng	13,0	1,1	6,0	6,7
Nhà mái bằng 2 tầng trở lên	5,8	0,0	1,6	2,4
Tổng số	100	100	100	100

Kết quả này cho thấy rằng: Loại hình nhà cấp 4 - loại hình nhà của người Việt vùng đồng bằng Bắc Bộ đã được người Mường đưa vào thay thế mô hình nhà sàn truyền thống với tỉ lệ lớn. Nhà mái bằng một tầng, nhà mái bằng hai tầng, loại hình nhà kiên cố hiện đại chiếm vị trí khá nhỏ.

Trong tổng số 300 người được phỏng vấn “*hiện tại gia đình sử dụng loại hình nhà nào?*”, thì có đến 220 người trả lời sử dụng nhà cấp bốn, 19 người trả lời sử dụng nhà tranh tre nứa lá, 25 người trả lời sử dụng nhà sàn và 20 người trả lời sử dụng nhà một tầng, 8 người trả lời sử dụng nhà gỗ và 7 người trả lời sử dụng nhà mái bằng hai tầng [4].

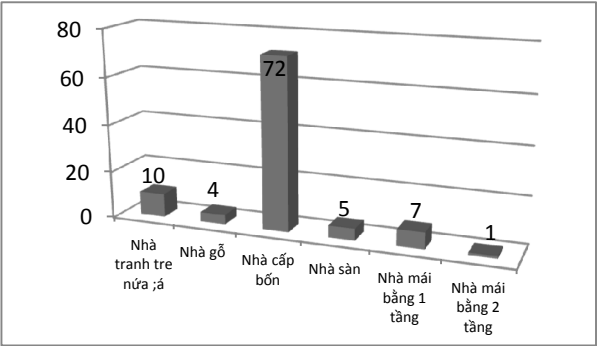
Kết quả nghiên cứu này cho thấy, tuy người Mường ở đây vẫn cư trú ở môi trường tự nhiên cũ, song văn hóa ở, hay cụ thể hơn là các ngôi nhà ở so với trước kia đã thay đổi đến mức đáng kinh ngạc. Nhà sàn đang dần biến mất trên các bản làng của người Mường, thay thế vào đây là những ngôi nhà cấp bốn tiện lợi hơn, giá trị xây dựng rẻ hơn và phù hợp hơn với cuộc sống hiện đại.

Xét riêng tại các xã: Tại xã Điền Quang, huyện Bá Thước (Hình 2) cho thấy tỉ lệ sử dụng các loại hình nhà ở của người Mường cũng gần như đồng nhất với tỷ lệ trên bình diện các huyện ở trên. Cụ thể, tỉ lệ nhà ở cấp bốn của người Mường ở xã Điền Quang chiếm 80%, nhà sàn chiếm 10%, nhà tranh tre nứa lá, nhà mái bằng một tầng chiếm 6% và 5%.

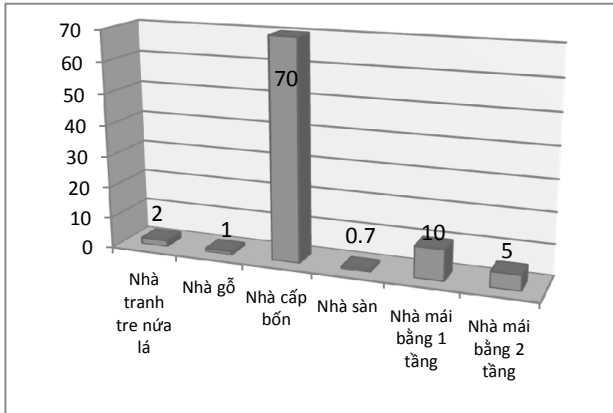
Hình 2. Tỉ lệ sử dụng các loại nhà ở của người Mường ở xã Điền Quang, huyện Bá Thước

Tại xã Giao An, huyện Lan Chánh (Hình 3) cho thấy có một điểm khác biệt so với mặt bằng chung của huyện Bá Thước và Lang Chánh. Cụ thể: Tỉ lệ sử dụng nhà cấp bốn của người Mường là thấp hơn (chỉ 72%), tỉ lệ sử dụng nhà tranh tre nứa lá lại cao hơn ở Bá Thước (10%). Riêng loại hình nhà mái bằng một tầng của người Mường đã có tín hiệu sáng hơn của Bá Thước, khoảng 6%. Còn loại hình nhà sàn chỉ 5% [4].

Hình 3. Tỉ lệ sử dụng các loại nhà ở của người Mường ở xã Giao An, huyện Lan Chánh

Tại xã Thành Vân, huyện Thạch Thành (Hình 4) cho thấy loại hình nhà ở của người Mường có nhiều sự khác biệt so với mặt bằng chung của các huyện và của hai xã ở trên. Cụ thể: Tỷ lệ nhà ở cấp bốn là 70%, tỷ lệ nhà sàn là rất nhỏ, hầu như không có (trên toàn xã hiện giờ chỉ có vài ba ngôi nhà sàn mới dựng). Ngược lại, mô hình nhà mái bằng một tầng và hai tầng lại cao hơn so với ở Bá Thước và Lanh Chánh, tỷ lệ là 10% và 5%. Nguyên nhân là do địa bàn này nằm gần thị xã, thị trấn, lại nằm trên địa bàn kinh tế phát triển, có một số nhà máy, xí nghiệp nên đời sống của người dân được nâng cao. Điều này phản ánh mức sống khá cao của người dân tộc thiểu số ở khu vực này [4].

Hình 4. Tỷ lệ sử dụng các loại nhà ở của người Mường ở xã Thành Vân, huyện Thạch Thành

Hình 5. Ngôi nhà sàn kiểu mới của Người Mường ở Thanh Hóa

Hình 6. Ngôi nhà sàn kiểu mới của Người Mường ở Thanh Hóa

Hiện nay có nơi người Mường vẫn làm nhà sàn, nhưng đã không dùng gầm sàn làm nơi để nhốt gia cầm, gia súc như xưa, mà làm chuồng trại gia súc xa nhà. Có nơi đồng bào Mường vẫn làm nhà sàn, nhưng là kiểu “nhà sàn cải tiến” với cột bê tông cốt thép và lợp ngói, tôn... chứ không phải làm bằng các loại tranh, gỗ quý hiếm như xưa nữa. Và phong cách trang trí, bố trí không gian trong ngôi nhà sàn hiện nay cũng khác xưa rất nhiều, gỗ thì được đánh bóng và sơn màu rất đẹp, sử dụng nhiều vật liệu mới để xây dựng, thậm chí là thay đổi cả kiến trúc ngôi nhà, ở trong nhà thì được chia ra nhiều phòng với chức năng khác nhau... Những thay đổi như vậy tuy vẫn giữ được cái khung của nhà sàn, nhưng cũng làm cho ý nghĩa văn hóa của ngôi nhà sàn bị mai một đi khá nhiều [Hình 5, 6].

Trong tương lai ngôi nhà sàn sẽ còn vắng bóng hơn nữa trong các bản làng của người Mường. Qua câu hỏi trắc nghiệm “Ông/bà, anh/chị thích ở loại nhà nào?” kết quả thu được như sau: Tại huyện Lang Chánh, 57% số người được hỏi thích nhà một tầng xây bằng gạch; 36% thích nhà hai tầng trở lên; chỉ 3% thích kiểu nhà sàn xây bằng gạch và bê tông và 1% chọn nhà sàn truyền thống. Tại huyện Thạch Thành, 71% thích nhà một tầng hoặc nhà xây lợp mái ngói; 27% thích nhà hai tầng trở lên và chỉ có 1,5% thích nhà sàn truyền thống. Tại huyện Bá Thước, 85% người được hỏi thích loại nhà kiên cố một tầng hoặc xây lợp ngói; 6% thích loại nhà kiên cố hai tầng trở lên; chỉ có 5% chọn loại nhà truyền thống [4].

Từ sự phân tích trên cho thấy, sự tiện lợi của ngôi nhà sàn có sức sống hàng nghìn năm chỉ phù hợp trong điều kiện môi trường cảnh quan tự nhiên còn hoang vu, nhiều thú dữ, lầy lội, ẩm ướt, gỗ và nguyên liệu làm nhà chất lượng tốt, khai thác tự do, dễ dàng... Mặt khác, lại sẵn có tập quán đời công, nợ công, vay mượn hiện vật, nên người miền núi cố gắng dựng được một ngôi nhà sàn để sử dụng không phải là một việc quá khó khăn. Nhưng sau này khó khăn lớn nhất để có thể xây dựng được một ngôi nhà sàn truyền thống chính là nguồn nguyên vật liệu, cụ thể là nguồn gỗ khan hiếm dần, do điều kiện tự nhiên thay đổi, rừng bị tàn phá, con người khai thác quá khả năng tái tạo của rừng. Do đó, dù người dân có mong muốn xây dựng căn nhà sàn như cha ông từng ở cũng trở nên phi hiện thực. Trong khi đó, nhà cấp bốn - một kiểu loại kiến trúc với kết cấu cột, vì kèo khá đơn giản, phần mái lợp cũng có thể sử dụng khá linh hoạt nhiều nguyên vật liệu tranh, tre, nứa, lá và cao hơn là ngói và sau này là bro-xi măng - với kiến trúc đơn giản, nguyên vật liệu dễ tìm kiếm, giá thành rẻ... cho nên đã trở nên phổ biến, thay thế nhà sàn truyền thống.

2.3. Nguyên nhân dẫn đến sự biến mất những ngôi nhà sàn truyền thống của người Mường ở Thanh Hóa

Có nhiều nguyên nhân dẫn đến sự biến mất của những ngôi nhà sàn truyền thống của người Mường và thay vào đó là những ngôi nhà cấp bốn hay các kiểu nhà khác. Theo chúng tôi, có những nguyên nhân chủ yếu như:

- Xu thế hội nhập và phát triển chung của cả nước, sự giao lưu văn hóa giữa các dân tộc không tránh khỏi những tác động làm biến đổi các giá trị văn hóa, trong đó có văn hóa nhà ở của dân tộc Mường ở Thanh Hóa.

- Do tốc độ đô thị hoá, kinh tế xã hội phát triển, đời

sống của đồng bào Mường được nâng cao, nên những giá trị văn hóa truyền thống dần mất đi, thay vào đó là những giá trị văn hóa mới được hình thành.

- Hưởng ứng phong trào vận động người dân xây dựng đời sống văn hoá mới, đưa chuồng trại, gia súc, trâu bò, ra khỏi gầm nhà sàn, ra xa làng bản để giữ gìn vệ sinh, nhiều gia đình thực hiện rất nghiêm túc, chuyển xuống nhà đất, đã tạo ra phong trào cùng nhau dỡ nhà sàn, xây nhà gạch.

- Do sự hư hại xuống cấp trong quá trình sử dụng, công tác bảo tồn còn nhiều hạn chế, nhu cầu và thị hiếu của người dân về ngôi nhà sàn cổ truyền cũng giảm dần, nên nhiều ngôi nhà sàn bị dỡ bỏ, thay vào đó là những ngôi nhà được xây dựng kiên cố bằng gạch và bê tông.

2.4. Biện pháp bảo tồn và phát huy văn hóa nhà sàn của người Mường ở Thanh Hóa

Qua con số thống kê trên cho chúng ta thấy một thực trạng đáng báo động đang diễn ra, là nhà sàn Mường ở Thanh Hóa đang dần biến mất ngay tại vùng Mường. Sự mất đi của những mái nhà sàn Mường là sự mất đi của một kiểu kiến trúc có giá trị lịch sử, sự mất đi của một không gian văn hoá thiêng liêng, mất đi bản sắc văn hoá Mường. Vì vậy, vấn đề bảo tồn, kế thừa, phát huy các giá trị tốt đẹp của văn hóa nhà sàn trong cuộc sống đương đại cần chú ý những nội dung sau:

- Xây dựng kế hoạch cụ thể, tăng cường các biện pháp ưu tiên kiểm kê, xếp hạng những ngôi nhà sàn nào còn nguyên gốc, hoặc đang có nguy cơ hư hỏng xuống cấp để có biện pháp bảo tồn và phát huy phù hợp.

- Giáo dục, vận động bà con bảo tồn nhà sàn trên cơ sở giúp họ hiểu được giá trị của nhà sàn và ý nghĩa kinh tế, văn hoá lâu dài của nó.

- Cần có kế hoạch ngăn ngừa nạn phá bỏ nhà sàn, bê tông hoá nhà ở tại những xã vùng sâu, vùng xa trong tỉnh.

- Ngoài một số dự án bảo tồn văn hoá trên địa bàn tỉnh hiện nay, mỗi huyện nên chọn một vài bản làng còn giữ được nhiều nhà sàn theo phong cách Mường cổ để đầu tư giữ gìn, gắn với phát triển du lịch.

- Nâng cao vai trò quản lý, định hướng của Nhà nước, đẩy mạnh công tác tuyên truyền, vận động nhân dân tham gia bảo vệ di sản văn hóa nhà sàn, gắn với các hoạt động văn hóa dân tộc và xây dựng đời sống văn hóa. Trong đó cần chú trọng đến nguyên tắc “bảo tồn sống”, tức là bảo tồn nhà sàn ngay chính trong đời sống cộng đồng. Có chính sách,

chế độ thích đáng cho các nghệ nhân tài giỏi, những cá nhân và gia đình có công sức giữ gìn tài sản văn hóa dân tộc.

Để làm tốt những giải pháp trên, vấn đề then chốt là chúng ta phải đổi mới và nâng cao nhận thức, công nhận nhà sàn và văn hóa nhà sàn của dân tộc Mường là di sản văn hóa dân tộc cần được gìn giữ và phát huy, là môi trường sống, nơi sinh ra và đồng thời là nơi lưu giữ, trao truyền và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống dân tộc Mường. Bởi vậy, nếu chúng ta có chính sách đúng đắn, hợp lòng dân, được toàn dân và các cấp, các ngành tham gia, hưởng ứng, chắc chắn rằng khi hội tụ đủ sức mạnh tổng hợp ấy thì nhất định công tác bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa nhà sàn dân tộc Mường nói chung và dân tộc Mường ở Thanh Hóa nói riêng sẽ đạt được nhiều thành tựu mới, góp phần nâng cao đời sống văn hóa đồng bào dân tộc Mường.

3. Kết luận

Bức tranh về nhà ở truyền thống của người Mường ở Thanh Hóa đã thay đổi rất nhiều, trong nhiều bản nhiều ngôi nhà vẫn được gọi là nhà sàn, nhưng hình thức truyền thống chỉ còn giữ được ở mức tương đối. Còn những ngôi nhà sàn truyền thống đặc trưng thì hầu như đã biến mất, thay thế vào đó là những ngôi nhà kiên cố được xây dựng bằng những vật liệu mới. Có nhiều nguyên nhân như: xu hướng hội nhập và giao lưu văn hóa; tốc độ đô thị hoá; xây dựng đời sống văn hoá mới; do sự hư hại xuống cấp... Trên cơ sở phân tích thực trạng và nguyên nhân, chúng tôi đã đề ra một số biện pháp cụ thể để bảo tồn và phát huy bản sắc văn hoá nhà ở dân tộc Mường ở Thanh Hóa. Hy vọng rằng công tác bảo tồn, phát huy bản sắc văn hoá dân tộc nói chung sẽ đạt được những thành tựu tốt đẹp hơn và bản sắc văn hoá nhà ở của người Mường ở Thanh Hóa nói riêng sẽ ngày càng được tôn vinh, xứng đáng là niềm tự hào cho cả dân tộc Việt Nam.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Vương Anh, “Đặc trưng văn hóa Mường Thanh Hóa”, *Văn hóa dân tộc Mường*, Sở Văn hóa Thông tin, Hội Văn hóa các dân tộc Hòa Bình xuất bản, tr. 208 - 212. 1995.
- [2] Lương Quỳnh Khuê (chủ nhiệm đề tài), *Bản sắc văn hóa Mường cổ truyền và xu hướng biến đổi hiện nay, Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Bộ*, 2008.
- [3] Bùi Tuyết Mai (chủ biên), *Người Mường ở Việt Nam*, Nxb Văn hoá Dân tộc, Hà Nội. 1999.
- [4] Quách Công Năm, *Biến đổi văn hóa nhà ở của người Mường ở Thanh Hóa trong thời kỳ đổi mới kinh tế - xã hội, Luận văn thạc sỹ, Đại học Sư phạm Hoa Trung – Trung Quốc*, 2015.

(BBT nhận bài: 27/09/2015, phản biện xong: 19/11/2015)